

Rabat 1964, s. 100-111; M. Muhammed Hüseyin, "el-Mütenebbî ve'l-Karâmiya", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb, Câmi'atü'l-İskenderiyye*, XVIII, İskenderiye 1964, s. 1-47; *el-Mevrid* (Mütenebbî özel sayısı), VI/3, Bağdad 1397/1977; Ekrem Fâzıl, "el-Mütenebbî fi dirâsâti'l-müsteşkin", a.e., s. 43-86; Azîz Ârif, "el-İtticâhü'l-bâtîni fi şîri'l-Mütenebbî", a.e., s. 97-108; Abdülganî el-Mellâh, "Hel ilteka'l-Mütenebbî bi-İbn Cinnî", a.e., s. 141-150; Selmân Hâdî et-Tu'me, "Sîretü'l-Mütenebbî", a.e., s. 155-162; C. Avvâd – Mihâil Avvâd, "Râ'idü'd-dirâse 'an Ebi't-Ṭayyib el-Mütenebbî", a.e., s. 263-390.

İSMAİL DURMUŞ

MÜTERCİM ÂSİM EFENDİ

(ö. 1235/1819)

Sözlük yazarı ve tarihçi.

Seyyid Ahmed Âsım, Antep'te dünyaya geldi. Doğum tarihini Ebüzziyâ Mehmed Tefvîk ile, Antep'te gördüğü bir şiir mecmuasına dayanan Hikmet Turhan Dağlıoğlu 1169 (1755) olarak kaydedenler. Semerkantlı Şeyh Osman'ın soyundan gelen şair Husûlî Efendi'nin torunu ve Antep'in tanınmış âlim ve şairlerinden Antep Şer'iyye Mahkemesi başkâtibi Mehmed Cenânî Efendi'nin oğludur. Ataları arasında *Nazmü'l-leâl* yazarı Şeyh Ahmed Şihâbî Efendi ile Çarpınlı hattat Şeyh Ahmed Efendi gibi şair, luğatçı ve hattat birçok şahsiyet vardır.

Ahmed Âsım Antep'te iyi bir eğitim gördü. Arapça, hat ve dinî ilimleri tahsil etti. Şiir ve edebiyatı babasından ve o sırada Antep'te olan Kilisli Rûhî Mustafa Efendi'den öğrendi. Antep Mahkemesi Kalemî'ne devam ettiği sırada bir taraftan da tanınmış âlim ve şairlerin meclislerinde bulundu. Daha sonra Antep mukâtaası mutasarrıfı Battalzâde Mehmed Nûri Paşa'nın divan kâtibi oldu (1203/1788-89). Sarayla arası açılan Mehmed Nûri Paşa hakkında idam hükmü çıkınca Antep'te çatışmalar başladı. Bu sırada Âsım Efendi de çok sıkıntı çekti ve Kilis'e kaçtı. *Târih*'inde (II, 227) bu felâket sonunda bütün malını ve servetini kaybettiğini, Antep'in zengin bir ailesinden olduğu halde sıkıntıya düştüğünü, özellikle kütüphanesinin yağma edilmesinden büyük üzüntü duyduğunu anlatır. Kilis'te sekiz ay kadar kaldıktan sonra geçim sıkıntısı yüzünden ailesiyle kardeşlerini Antep'e gönderdi, kendisi 1204'te (1789-90) İstanbul'a hareket etti.

Âsım Efendi'nin ilim âleminde adının duyulmasına vesile olan çalışması, 1205-1212 (1791-1797) yılları arasında tercüme ettiği ve III. Selim'e sunduğu *Tibyân-ı*

Nâfi' der Terceme-i Burhân-ı Kâtı' adlı eseridir. Padişah bunun üzerine "Sefâret, Vekâyi' tahriri ve nâmenüvislik" gibi bir göreve tayinle kendisine hareket-i dâhil rütbesiyle bir medrese ruusu ve ev verilmesini, ayrıca 300 kuruş maaş bağlanmasını emretti. *Târih*'inde (II, 72) kendisine bağlanan 300 kuruşluk aralıktan istifade etmemesi için Şeyhülislâm Topal Atâullah Mehmed Efendi'nin Tirsiniklioğlu'nun tasarrufunda bulunan Pravadi kazasını tevcih ettiğini, başlangıçta 50-60 kuruş aldığı halde zamanla bunu da alamadığını belirtir. III. Selim'in Âsım Efendi'ye verdiği ev çıkan bir yangın sırasında yanınca padişah kendisine yeniden ihsan ve atıyelerde bulundu. Arapça öğrenmek isteyenler için *Tuhfe-i Vehbî'ye* nazîre olarak 1213'te (1798) *Tuhfe-i Âsım*'ı yazan Âsım Efendi bir müddet sonra da Halepli İbrâhim b. Mustafa el-Mudarî'nin *Nazmü's-sire* (*Siyer-i Halebî*) adlı Arapça kitabının tercümesini tamamladı ve III. Selim'e takdim etti. 1215'te (1800-1801) yine III. Selim'in yardımıyla Mısır üzerinden Hicaz'a gitti ve Medine'de hocası Abdullah Necib Efendi ile görüşerek onun tavsiyesiyle *Şerh-i Siyer-i Halebî'yi* yazdı (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2299). Dönüşte Şam ve Halep'e uğradı, oradan 1216'da (1801-1802) Antep'e ve Maraş'a gitti. İstanbul'a ailesiyle birlikte döndü ve Üsküdar'da Nuhkuyusu'ndaki evine yerleşti. İstanbul'a geldiği günlerde çok sıkıntı çekti, III. Selim ile II. Mahmud'dan yardım gördü. 9 Şevval 1215'te (23 Şubat 1801) kendisine Molla Gürânî Mescidi'nde ders okutma ruhsatı verildi. 1222'de (1807) Âmir Efendi'nin yerine vak'anüvis oldu, ölünceye kadar bu görevde kaldı. 15 Rebülevvel 1229'da (7 Mart 1814) Süleymaniye müderrisi iken Selânik kadılığına gönderildi (Şânîzâde, II, 215). Selânik'ten döndükten sonra 9 Safer 1235 (27 Kasım 1819) tarihinde İstanbul'da vebadan öldü; Karacaahmet Mezarlığı'nda Harmanlık'tan Miskinler'e giden yolun sağ tarafındaki set üzerine defnedildi.

Âsım Efendi başarısını en çok sözlükçülük alanında göstermiş, Farsça ve Arapça'dan Türkçe'ye çevirdiği iki eserle "Mütercim" unvanını almış, ayrıca vak'anüvis sıfatıyla yazdığı eser ve yaptığı tercümelele tarih alanında adını duyurmuştur. Üç dilde şiir yazacak kadar güçlü bir edip olan Âsım Efendi'nin, *Tibyân-ı Nâfi'* ile *Kâmus Tercümesi*'nin önsözünde yer alan şiirleri bu alandaki maharetini göstermeye yeterlidir. Ayrıca *Mecmûa-i Ebyât u Eş'âr*'da şiirleri vardır (Süleymaniye Ktp.,

Hüseyin Kâzım Kadri, nr. 161, vr. 13^a, 15^a, 90^a). *Tibyân-ı Nâfi'*in önsözünde bulunan, en tanınmış gazeline Sünbülzâde Vehbi bir nazîre yazmıştır. Âsım Efendi'nin bestelenmiş bazı şiirleri de vardır.

Eserleri. 1. *Burhân-ı Kâtı' Tercümesi* (*Tibyân-ı Nâfi' der Terceme-i Burhân-ı Kâtı'*). Muhammed Hüseyin b. Halef-i Tebrîzî tarafından yazılan Farsça sözlüğün tercümesidir. Âsım Efendi önsözünde *Kâmûsü'l-Acem* diye isimlendirdiği, fakat *Burhân-ı Kâtı' Tercümesi* diye anılan bu sözlükte Farsça kelimelerle birlikte astronomi, astroloji, felsefe, tasavvuf ve hende-se gibi ilimlere dair bilgilerin de bulunduğu belirtir. Tercüme yapıldığında sadece aslına bağlı kalmamış, otuzdan fazla sözlükten yararlanarak eseri farklı bir tertibe sokmuştur. Birçok yazma nüshası bulunan *Burhân-ı Kâtı' Tercümesi* birkaç defa basılmış, yeni harflerle son neşrini Mürsel Öztürk ve Derya Örs gerçekleştirmiştir (Ankara 2000; ayrıca bk. BURHÂN-ı KÂTÎ). **2. *Kâmus Tercümesi*** (*el-Okyânûsü'l-basit fi tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhîl*). Firûzâbâdî'nin *el-Kâmûsü'l-muhîl* adlı Arapça sözlüğünün Türkçe'ye tercümesidir. Âsım Efendi'ye bu büyük çalışmayı Medine'de iken hocası Abdullah Necib Efendi tavsiye etmiştir. Beş yılda tamamlanan eser 1814'te II. Mahmud'a takdim edilmiş ve hemen basılması için ferman çıkmıştır (Şânîzâde, II, 217). Âsım Efendi, *el-Kâmûs*'u çevirirken Murtazâ ez-Zebidî'nin *Tâcü'l-'arûs* adlı şerhinden de faydalanmış, âyet, hadis ve şiir örnekleri vermiş, ayrıca *el-Muḥkem*, *el-'Ubâb* gibi kaynaklardan yeni kelimeler ve anlamlar eklemiştir. Âsım Efendi, tercümesinde Arapça kelimelere Türkçe karşılık bulmakta büyük gayret ve titizlik göstermiştir, dolayısıyla eser Türkçe'nin de zengin bir sözlüğü niteliğindedir. Özellikle bitki ve hayvan adları gibi bilinmesi güç kelimelerin tesbitinde yöre ağızlarından da yararlanmıştır. Birkaç defa basılan *Kâmus Tercümesi* üzerinde (I-III, İstanbul 1230-1233, 1268-1272; I-IV, 1304-1305; I-III, Kahire 1250) çeşitli çalışmalar yapılmıştır (bk. el-KÂMÛSÜ'L-MUHÎT). **3. *Tuhfe-i Âsım***. Arapça öğrenmek isteyenler için hazırlanan manzum bir sözlüktür (Bulak 1254). 1251 beyitten oluşan eserin girişinde iki mesnevi, alfabenin her harfiyle kafiyeli altmış altı kıta, sonunda da üç mesnevi vardır. Eser tarif edilen eşyanın mâna ve medlûlüne göre fasıllara ayrılmıştır. **4. *Târih***. Âsım Efendi'ye vak'anüvislik teklif edildiğinde *Kâmus Tercümesi*'nin bütün zamanını aldığı öne sürerek kabul etmemişse de ikna edilerek 9

Zilkade 1222 (8 Ocak 1808) tarihinde bu göreve getirilmiştir. Olayları nereden yazmaya başlayacağını tesbit için selefleri Pertev ve Âmir efendilerin müsveddelerini istemiş ve eserini 1218 (1804) yılından başlatmıştır. Seleflerinin dağınık ve liste halindeki müsveddelerinden başka Dîvân-ı Hümâyün kalemlerinden çıkardığı malzemeyi de kullanmıştır. Âsım Efendi 1804-1806 yılları arası olaylarını yazıp sadârete sunmuş, fakat Alemdâr Vak'ası'nda Bâbîâlî ile birlikte vekâyi'nâmesini yazmıştır. Sultan Mahmud kendisini III. Selim'in hal'inden itibaren olayları yazmakla görevlendirince Âsım Efendi, takdim ettiği ve kâyi'nâmenin müsveddelerinden temize çektiği metni padişaha sunmuştur. Bu nüsha muhtemelen İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlı yazmadır (TY, nr. 6014). Sultan Mahmud eseri beğenmiş ve müellifini taltif etmiştir. Sadâret makamının sunduğu telhisle de "devrinin yegâne âlimi" olarak geçim sıkıntısından kurtarılmıştır. Âsım Efendi vekâyi'nâmesini II. Mahmud'un cülûsuna kadar getirmiş, kalan on iki yıllık zabıt müsveddelerini halefi Şânîzâde Mehmed Atâullah'a devretmiştir. Mütercim Âsım, 1218-1221 vekâyi'nâmesinin ardından yirmi beşer cüz halinde iki cilt daha sunmuştur. Bunlar-

dan ilkinin 1221 sonları ile (1807 başları) 1222 (1807-1808) yılı olaylarından bir kısmını ihtiva ettiği, ikincisinin 1222 sonlarından (1808 başları) II. Mahmud'un cülûsuna kadar (Temmuz 1808) gelen hadiseleri ele aldığı anlaşılmaktadır. Mısırlı Mustafa Fâzıl Paşa'nın ön ayak olmasıyla basılan eseri sonradan verilen tertibi yansıtmaktadır. Matbu metinde müellif tarafından yapılan ilâvelerle bazı kişiler yapıtığı eklemeler de yer almaktadır (I, 2-75). Matbu metnin (İstanbul 1284) ilk cildi ilâve kısımlar istisna edilirse Abdürrahim Muhib Efendi'nin Fransa'ya elçi tayininden III. Selim devri sonlarına kadar gelmekte, II. cildi Kabakçı isyanı, III. Selim'in hal'i, IV. Mustafa dönemi ve II. Mahmud'un cülûsuna olaylarını ihtiva etmektedir. Mütercim Âsım'ın *Târih'i*ni Cevdet Paşa kaynak olarak kullanmış, iktibaslarda bulunmuş, zaman zaman da tenkit etmiştir (JA, XIII, 281). Olayları klasik vekâyi'nâme geleneğine bağlı kalarak rûznâme tarzında yazan Âsım Efendi yer yer yaptığı eleştiri ve yorumlarla gerçek bir tarihçi portresi çizer. 5. *Merahu'l-meâlî fi şerhi'l-Emâlî*. Ali b. Osman el-Üşî'nin kelâma dair *el-Emâlî* adlı eserinin şerhi olup (İstanbul 1266, 1304) III. Selim'e sunulmuştur. 6. *Terceme-i Siyer-i Halebî*. İbrâhim b. Mustafa el-Ha-

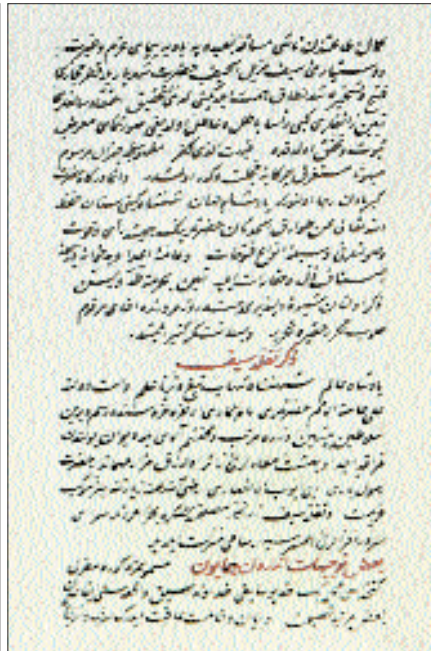
lebî el-Mudarfî'nin altmış üç beyitlik *Naẓmü's-sîre* adlı eserinin açıklamalı tercümesidir (Kahire 1248). Bazı müellifler tarafından yanlışlıkla Nûreddin el-Halebî'ye izâfe edilen bu eser de III. Selim'e sunulmuştur. 7. *Makâle-i İstibsâr-âmiz der Beyân-ı Âmeden-i İngiliz*. On altı varakatan ibaret olup İngilizler'in İstanbul'a gelişini tasvir eder; *Şefiknâme*'ye nazire olarak yazılmış gibidir. Âsım'ın el yazısıyla olan müsveddenin Fâtih Millet Kütüphanesi'nde olduğu belirtilirse de (İTA, I, 578) bu yazma İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (TY, nr. 1638).

Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî'nin Mısır'ın Napolyon Bonapart tarafından işgalinden bahseden eserinin Türkçe çevirisi olan *Terceme-i Mazharu (Muzhiru)'l-takdis bi-hurûci (zehâbi, zevâlî tâifeti Devleti)'l-Fransis*'in İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 2448, 9628) bulunan nüshalarında eserin Seyyid Ahmed Âsım, 19, 2452 ve 6034 numaralarda kayıtlı olanlarda ise Reîsületibbâ Mustafa Behcet Efendi tarafından tercüme edildiği belirtilmektedir. Bütün bu nüshalar kelimesi kelimesine aynıdır. Eser, Mustafa Behcet Efendi tarafından tercüme edildiği belirtilerek *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*'in 171-201. nüshalarında yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mütercim Âsım Efendi, *Târih*, İstanbul 1284, I-II, tür.yer.; Murâdî, *Silkü'd-dürrer*, I, 39; Şânîzâde, *Târih*, II, 215, 217; Karslızâde Cemâleddin Mehmed, *Osmanlı Târih ve Müverrihleri: Âyine-i Zurefâ*, İstanbul 1314, s. 65-67; Fatîh, *Tezkire*, s. 265-266; *Sicill-i Osmânî*, I, 136; III, 283; Muhyiddin, *Yeni Edebiyat*, İstanbul 1330, s. 137-138; *Osmanlı Müellifleri*, I, 375-377; II, 47, 19; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 54-60; Kılıslı Kadri, *Kilisli Tarihi*, İstanbul 1932, s. 150-155; Sadettin Nûzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul 1936, I, 266-269; Hilmi Ziya Ülken, "Tanzimat'tan Sonra Fikir Hareketleri", *Tanzimat*, İstanbul 1940, s. 755-757; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 47-48; Ömer Âsım Aksoy, *Mütercim Âsım: 1755-1819*, Ankara 1962; Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (nşr. İsmet Sungurbey), İstanbul 1966, II-III, 207-212, 876-903; Orhan Şaik Gökyay, "Burhan-ı Katı Çevirisinin Türkçe Açısından Önemi", *Ömer Aksoy Armağanı*, Ankara 1978, s. 125-136; Babinçer (Üçok), s. 369-370; a.mlf., "Âsım", *EL²* (İng.), I, 707; Kemal Güler, *Kamusu'l-Muhtir Tercümesindeki Türkçe Hayvan İsimleri* (yüksek lisans tezi, 1988), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; M. Fatih Kirişçiöğlü, *Mütercim Âsım Efendi'nin Kamus Tercümesi'ndeki Uzun İsimleri* (yüksek lisans tezi, 1988), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Hüseyin Ayan, "Mütercim Âsım Efendi", *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu* (haz. Yusuf Küçükdağ), Gaziantep 2000, s. 23-28; İlyas Karslı, *Mütercim Âsım Efendi ve Arap Lügatçiliğindeki Yeri* (doktora tezi, 2000), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Numan Yazıcı, *Dünya Çapında Dil Âlimi Antepli Mütercim Âsım Efendi*, Gaziantep 2001; Ali Fuad, "Hicâ-i

Mütercim Âsım Efendi'nin günlük not defterinden iki sayfa (Yapı ve Kredi Bankası Ktp., M. Fuad Köprülü Yazmaları, nr. 577, vr. 12^b-13^a)

Nâsir Müverrih Âsım Efendi", *SF*, sy. 63 (1928), s. 153-155; Mehmed Âkif Ersoy, "Hasbihal", *SM*, IV/101 (1326), s. 384; Hayreddin Nedim, "Riyâ-zü'l-kütübâ ve hıyâzû'l-üdebâ", *Şehbâl*, II/45, İstanbul 1327, s. 413-415; Rızaüddin Fahreddin, "Meşhur Adamlar Ulug Hadiseler-Âsım Efendi", *Şûrâ*, Orenburg 4 Şaban 1332, s. 353-356; M. Şakir Ülkütaşır, "Mütercim Âsım Efendi", *Ülkü*, 3. seri: I/10, Ankara 1947, s. 6-8; Ali Birinci, "Âsım Tarihi'nin Matbuat Âlemini Teşrihi", *Der-gâh*, I/9, İstanbul 1990, s. 17; M. Fuad Köprülü, "Âsım Efendi", *İA*, I, 665-673; Bekir Kütükoğlu, "Vekâyinüvis", a.e., XIII, 281-282; Hikmet Turhan Dağlıoğlu, "Âsım Mütercim, Seyyid Ahmed Âsım Efendi", *İTA*, I, 564-581; Tahsin Yazıcı, "Âşem Efendi", *EI*, II, 740-741.

MUSTAFA S. KAÇALIN

MÜTERCİM RÜŞDÜ PAŞA

(1811-1882)

Osmanlı sadrazamı.

Şubat 1811'de Sinop'a bağlı Ayandon kazasında doğdu. Asıl adı Mehmed Rüşdü olup kayıkçı Hasan Ağa'nın oğludur. Kendisi üç yaşlarında aileni İstanbul'a gelip yerleşti. 1826'da Yeneçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Tophâne'de açılan Asâkir-i Muntazama Yedinci Tertip Taburu'na girdi. Özel hocalardan Arapça ve Farsça'nın yanı sıra Fransızca öğrendi. Fransızca öğrenmesi memuriyet kademelerinde hızla yükselmesine zemin hazırladı. Hüsrev Paşa'nın aracılığı ile bazı askerî nizamnâmelerin Türkçe'ye tercümesi işiyle meşgul olmak üzere serasker tercümanlığına getirildi. Bundan dolayı "Mütercim" lakabıyla şöhret buldu. Kolağası rütbesiyle Rumeli, Anadolu ve Suriye'de dokuz yıl hizmet gördükten sonra 1839'da miralay, 1843'te Rumeli ordusunda mirlivâ oldu; ardından Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye üye yapıldı. 1845'te ferik rütbesine terfi ettirildi ve redif kuvvetlerinin kuruluşuyla görevlendirildi. 1847'de Hassa Ordusu müşirliğine, ardından Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî reisliğine (Haziran 1848), seraskerliğe (Mayıs 1851) ve yeniden Hassa Ordusu müşirliğine (23 Mayıs 1853) getirildi. Bu görevinde altı ay kadar çalıştıktan sonra istifa etti. Meclis-i Tanzimat üyesi (Ekim 1854) ve arkasından ikinci defa serasker (Haziran 1855) oldu. Azledildikten sonra (Kasım 1856) kısa sürelerle yeniden seraskerlik, Tophâne müşirliği, Meclis-i Âli üyeliği ve reisliği görevlerinde bulundu.

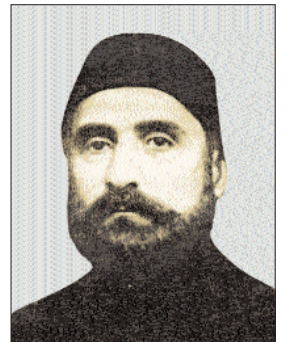
Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın azliyle 24 Aralık 1859 tarihinde sadrazamlığa getirildi. Ancak İngiltere Kraliçesi Victoria'nın padişaha yazdığı bir mektupta Mehmed Emin Paşa'nın azlinden üzüntü duy-

duğunu belirtmesi ve bu arada saray erkânının kendisi aleyhinde bulunması yüzünden azledildi (27 Mayıs 1860). 1860 yılı ortalarında Meclis-i Hazâin reisi ve Eylül 1861'de dördüncü defa serasker tayin edildi. Seraskerlik görevinden ayrılınca (2 Ocak 1863) bir süre mâzül kalan Rüşdü Paşa Meclis-i Âli üyeliğine (Temmuz 1865), ardından Meclis-i Vâlâ reisliğine (30 Nisan 1866) ve kısa bir süre sonra da ikinci defa sadrazamlığa (5 Haziran 1866) getirildi. Girit isyanının alevlendiği bu sırada bir Yunan savaşının patlak vermesinden ve Rusya'nın işe karışacağından endişelenen Rüşdü Paşa sadâret görevinden istifa etti (11 Şubat 1867) ve beşinci defa seraskerliğe getirildi. bu görevi bir yıl sürdü. Meclis-i Âli üyesi (11 Kasım 1870) ve Adliye nâzırı (25 Eylül 1871) oldu. Ancak Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın önceki Adliye Nâzırı Şirvânizâde Mehmed Rüşdü Paşa ile Zabtiye Müşiri Hüsnü Paşa, Mâbeyin Başkâ-tibi Emin Bey, Divitçi İsmâil Paşa ve Serasker Hüseyin Avni Paşa'yı yargılamadan sürgünle cezalandırmak istemesine Tanzimat prensiplerine aykırı olduğu gerekçesiyle itiraz ettiğinden bir ay sonra azledildi. 19 Ekim 1872'de üçüncü defa getirildiği sadâretten 15 Şubat 1873'te istifa etti. İstifasının sebebi, Hariciye Nâzırı Mısırlı Halil Şerif Paşa'yı Mısır hidivinin ısrarına ve rüşvet teklifine rağmen azletmek istemesidir. Fakat istifası kabul edilmeyecek azledildi. Medrese öğrencilerinin gösterileri yüzünden görevinden uzaklaştırılan Mahmud Nedim Paşa'nın yerine dördüncü defa sadrazamlığa getirildi (12 Mayıs 1876). Sultan Abdülaziz'in, "Sizi halk istediği için görevlendirdim" demesi kendisinin padişah tarafından bu makama isteksizce getirildiği şeklinde yorumlandı. Onun sadrazamlığı ile birlikte Osmanlı Devleti'nde yeniden İngiltere yanlısı bir politika hâkim oldu.

Durumun sakinleşmesiyle padişahın Mahmud Nedim Paşa'yı tekrar sadârete getirmek istemesi saltanat değişikliğine gidilmesi fikrine kuvvet verdi. Böylece Mütercim Rüşdü Paşa ile onun sadrazamlığı döneminde önemli makamlara gelen Midhat Paşa, Hüseyin Avni Paşa ve Şeyhülislâm Hayrullah Efendi, Sultan Abdülaziz'in hal'ini gerçekleştirdiler. Bununla beraber konuşmalarında bu olayı benimsemediğini, hatta padişahı uyarmaya teşebbüs ettiğini, fakat sonuçta arkadaşlarıyla birlikte hareket etmek mecburiyetinde kaldığını söylemekteydi. V. Murad'ın cülûsu ve Sultan Abdülaziz'in ölümü sırasındaki karışıklıkları önlemeye çalıştı. Sultan Murad'ın

saltanatı süresince onun hastalığı dolayısıyla ülkeyi âdetâ padişahsız idare etti. Birlikte davranmalarına rağmen devletin yapısında meydana getirilecek değişiklikler konusunda Midhat Paşa ile aynı düşüncede değildi. Cevdet Paşa ile beraber, akıllı bir padişahın olması halinde Kânûn-ı Esâsî'ye gerek olmadığı, Tanzimat ilkelerinin yeterli sayıldığı görüşünü savunmaktaydı. Bu sırada yapılan Kânûn-ı Esâsî tartışmalarında en sert muhalefeti gösterdi. Bu yüzden yeni padişahın cülûsunu ilân eden hatt-ı hümayunda meşrutiyet vaadinin yer almasını engelledi. Ona göre halk seçim sistemine dayanan bir rejim için henüz yeterli olgunlukta değildi. Kânûn-ı Esâsî'de padişahın yetkilerinin sınırlandırılmasına karşı çıktı ve Kânûn-ı Esâsî'ye dış baskılar yüzünden muvafakat ettiğini belirtti.

II. Abdülhamid'in saltanatının ilk anlarında makamını koruduysa da padişahın devlet işleriyle yakından ilgilenmesinden rahatsız oldu. Öte yandan padişah da onu yeterli görmemekte, ayrıca Sultan Abdülaziz'in ölümü dolayısıyla kendisine güven duymamaktaydı. Mütercedit bir şahsiyete sahip olan Rüşdü Paşa Rusya ile savaş ortamına girildiği, Kânûn-ı Esâsî hazırlıkları ve Tersane Konferansı ile ilgili çalışmaların yoğunlaştığı bir sırada ihtiyarlığını ve rahatsızlığını ileri sürerek istifa etti (19 Aralık 1876). Rüşdü Paşa'nın iki padişahın hal'i ve iki padişahın cülûsu ile geçen dördüncü sadâreti yedi ay sekiz gün sürdü. Mart 1878'de Meclis-i Âli üyeliğine getirildi. Ali Suâvi vak'ası üzerine azledilen Sâdık Paşa'nın yerine beşinci defa sadârete getirildi (28 Mayıs 1878). Kıbrıs'ın elden çıkmasına muhalif olduğu halde adanın İngilizler'e devriyle ilgili son formaliteler onun sadrazamlığına rastladı. Padişahın güvenini kaybeden Sâdık Paşa'yı Dahiliye nâzırı yapmak istemesi ve Ali Suâvi'nin adamlarını affettirme çabası içine girmesi II. Abdülhamid'in, hakkındaki endişelerini arttırdığından yedi gün sonra azledildi. Şubat 1879'da Manisa'daki çiftliğinde oturması-

Mütercim Rüşdü Paşa